

A Batthyányak fészke – Németújvár

A szájhagyomány három mondát őrzött meg a török időkről a várral kapcsolatosan. Az egyik szerint a török korban hatalmas birkanyáj legelt a vár oldalában, ami nem csak a húsa meg a gyapja révén hozzott hasznot, hanem azzal is, hogy lelegelt minden növényt, így a kopasz hegyen fekvő várat az ellenség nem tudta észrevétlenül megközelíteni. Egy idő múlva a pásztorok észrevették, hogy mindennap eltűnik egy-egy birka a nyájból, s végül az utolsó is nyoma veszett. Sőt a külső kaputorony pincéjében fogva tartott rab is eltűnt, csak a csizmáját találták meg az ágya mellett. Pedig a fal, az ajtó, a rács, mind-mind ép volt. Igaz, a fal mellett találtak egy lyukat, de az – akárhogy is nézték – szűk volt ahhoz, hogy egy ember kiférjen rajta. Hogy kiderítsék a titkot, egy birkát zártak be a cellába, a lyuk elé meg egy medvecsapdát állítottak. Egy éjszakán a börtönőr kétségbeesett bégetésre ébredt, megrengtek a vár falai, recsegetek, ropogtak a padlódeszkák. Az őr megrémült, moccanni sem mert, és csak reggel – társai kíséretében – merészkedett le a cellába, ahol egy iszonyúan nagy kígyót találtak, amely már nem élt, mert megfogta a csapda. Bőrét kipreparálták és sokáig őrizték a várban.

A másik monda a következő: II. Szulejmán szultán ostromolta a várat s a védők helyzete egyre nehezebbé vált, mert fogytán volt az élelem. Am éppen a legjobbak az egyik katona fölfedezett egy alagutat, ami egy közel fekvő kolostorba vezetett. Csak egyetlen szerzetest találtak ott, de az megígérte, hogy gondja lesz a vár ellátására. Három nap múlva tele volt a vár élelemmel, amit az alagúton át hordtak ide. A török kénytelen volt belátni, hogy nincs szerencséje a várral, nem tudják kiéheztetni; be is fejezték a ostromot és továbbindultak Bécs felé. A vidéken még elterjedt a hír, hogy a szerzetes valójában barátságába öltözött asszony volt. A környékbeli németek mondogatták is: Es war doch ein Weib! (Mégis asszony volt) – tájszólásban: To a Wai, s innen származik Tobaj község neve, amely a várral szomszédos.

A harmadik a liszteshordó mondája: törökök ostromolták ezúttal is Németújvárat s mivel másképp nem boldogultak vele, megpróbálták kiéheztetni. Mivel sok környékbeli lakos menekült a falak közé, gyorsan fogyott az élelem s hamar bekövetkezett az éhség. Már-már a megadáson gondolkodtak, amikor a pincében a sok üres hordó között egy liszttel telit is találtak. A várkapitány látta, hogy annyi éhes száznak úgyszólván kevés a liszt, inkább mást kellene vele próbálni: fogták, föl vitték a hordót a bástyafokra, és tartalmát lezúditották a mélybe. A törökök látva, hogy az őrségnek annyi lisztje van, hogy efféle pazarlásra is telik, abbahagyták az ostromot azzal a kikötéssel, hogy azonnal elvonulnak, ha kitézik a torony csúcsára a védők a török félholdat. A várúr teljesítette a kívánságot, s ma is ott ragyog a toronytetőn a félhold a négy évszázaddal ezelőtti sikertelen török ostrom emlékezetére.

Németújvár vára magyar neve a Szalonak melletti egykori Óvár nevével kapcsolatos. A „német” előtag a település lakosságának nemzetiségére utal. A vár német neve – Güssing – eredete vitatott.

1157-ben II. Géza király engedélyt adott a stájer származású Wolfer grófnak, hogy a Kúszin (Güssing) nevezetű hegyen bencés kolostort alapítson. III. Béla király a fontos Graz–Körmend út ellenőrzésére alkalmas helyen álló építményt várrá alakíttatta, elvéve kegyuraitól. Ekkor kapta az erődítmény az Újvár – Novum castrum – nevet. 1242-ben a tatároknak ellenálló erődítmények egyike volt. 1270-ben visszakerült a stájer eredetű család

birtokába, akik a várról Németújváriaknak kezdték nevezni magukat. Hatalmaskodásaikkal, rabló hadjárataikkal a környék rémei lettek a XIII–XIV. század fordulóján. Hadakoztak a magyar királyokkal és környező birtokostársaikkal ugyanúgy, mint Albert osztrák herceggel. Albert egy ízben ostrommal bevette a várat, de ismét birtokába jutottak, míg 1326-ban Károly király végleg megdöntötte uralmukat. A XIV. században csaknem végig Németújvár királyi erősség maradt. 1391-ben Zsigmond király Lévai Lászlóval Világosváráért elcserélte; majd fia, Lévai Cseh Péter tulajdona lett. A XV. század közepén az Újlakiak zálogbirtoka. 1524-ben – Újlaki Lőrinc halála, s ezzel családja megszakadása után – II. Lajos király Batthyány Ferencnek adományozta, s a vár azóta is – mind a mai napig – a család tulajdona.

Németújvár az ország három részre szakadása után fontos szerepet játszott az osztrák tartományok védelmében. 1578-ben például az osztrák rendek 75 ezer forintot ajánlottak fel falainak megújítására, a magyar országgyűlés is többször intézkedett építése ügyében. De nemcsak a törököt éberrel figyelő végvári vitézek fészke volt, hanem otthonra talált benne a kultúra is. Batthyány Boldizsár – aki személyesen megismerte Luther Mártont – a magyar reformációs mozgalom egyik kimagasló egyéniségének számított. 1582-ben az ő védőszárnyai alatt kezdte meg a várbán működését Manlius nyomdája, három év alatt 16 könyvet adott ki, köztük nyolc magyar nyelvűt, például Clusius növénynevszótárát stb.

A jól felszerelt, jól karbantartott, meredek hegyen fekvő, nehezen megközelíthető várat a XVI–XVII. században soha nem ostromolták, kiesett a főbb török hadjáratok útvonalából is. Bocskai hadai előtt nem nyitott kaput, de nem is háborgatták. 1619-ben Bethlen embereit befogadta, csakúgy, mint Thököly kurucait 1683-ban. A Rákóczi-szabadságharc idején viszont a labanc oldalt erősítették a Batthyányak.

A XVIII. században már egyre kevésbé törődtek a kényelmetlennek és szűknek számító építménnyel, amit tűz is pusztított. 1775-ben elszállították belőle a fegyvereket, 1778-ban épületei egy részét lebontották, az ablakokat jórészt befalazták, a tetőket szétszedték. Egy időben csak a kápolnának maradt meg a teteje. E különös eljárásnak a magyarázata a II. József rendelete, amely minden tetővel ellátott házat és minden utcára néző ablakot megadóztatott. A Batthyány család, hogy adóterheit csökkentse, a leírt módon próbált magán segíteni. A XX. század elején Batthyány Iván, mint a vár ura, megkezdte az erősen romos építmények helyreállítását. Neki köszönhető, hogy Németújvár nem vált véglegesen lakatlan rommá.

A meredek hegyen álló vár belső udvarára négy kapun át vezet az út. A három belső kapu felvonóhidás volt. A negyedik kapu XV. századi, csakúgy mint a kápolna; a palota nagyrészt a XVII. században épült. A falakat a leginkább támadható szakaszokon hatalmas bástyák erősítik. A várkápolna orgnája a feltételezések szerint XVI. századi. A palotában rendezték be a négy részből álló vármúzeumot (családi képtár, Clusius-emlékterem, fegyvergyűjtemény, galéria).

Az 1960-as évek óta meggyorsult a helyreállítás. A múzeumot 1969-ben nyitották meg. Fenntartásáról a Batthyány család gondoskodik. A kiadások egy részét a burgenlandi tartományi kormányzóság fedezi.

Csorba Csaba

Borzán Gáspár életáldozata

Mindig mélyeséges meghatódással emlékezünk azokra, akiknek a nevén kívül nem tudunk ugyan sokat, csak azt, hogy életüket áldozták a közösségért. Ezeknek az életáldozata nem különíthető el egy helység, egy nemzet, az emberiség egyetemes fejlődésétől, beletartoznak abba az óriási áramkörbe, mely a legmagasztosabb önfeláldozás vezetékében kering. Az önfeláldozás szeretetből fakad és nincsen nagyobb szeretet annál, mintha életét adja felebarátaiért.

Debrecennek is vannak ilyen alig ismert hősei, akiket a közösség érdekében történt haláluk tett halhatatlanná. Ezeknek élettörténetéről alig tudunk valamit, holott életük tükrébe sokszor vágyik beletekinteni a hálás emlékezős. Borzán Gáspár is ilyen ember volt a XVII. század eleji Debrecenben. Azt sem tudjuk, mikor született, csak azt, hogy városáért halt meg ifjúságának hajnalán. Azt tudjuk, hogy Debrecen város legifjabb szenátora volt 1604-ben. Ha fiatalon méltónak tartották ilyen jelentős tisztség viselésére, akkor tanult, okos, városát szerető embernek kellett lennie.

1552-ben született meg Debrecenben első szabályrendelete. Ebben határozta meg a mindenkori földesúr, hogy járásónként kell megválasztani a 66 tagú szenátust. Borzán